

Jaarverslag
Vereniging
van Openbare Bibliotheken

Onze vereniging
in 2016

INHOUDSOPGAVE

Welkom bij onze Vereniging	1
Arthur Schellekens aan het woord	1
Onderweg in 2016	2
Vluchtelingen en bibliotheken	2
Campagnes	3
Onze Vereniging	4
Vernieuwing vereniging	4
Contact met onze leden	4
Organisatie	5
Branchetaken binnen onze vereniging	6
Werkgeverszaken	6
Belangenbehartiging	7
Netwerk	9
Programma's en Projecten	12
Route 2020	12
Branchestrategie	13
Bedrijfsvoering	14
Bundelen van krachten	15
Marketing	15
Wet- en regelgeving	15
Bedrijfsvoering bibliotheken	16
Bijlage 1 De VOB	17
Onze leden	17
Ons bestuur	18
Ons bureau	18

WELKOM BIJ ONZE VERENIGING

Arthur Schellekens aan het woord

Weinig digitale of taalvaardigheden leiden tot achterstand. Om het ontstaan van ongelijkheid in onze samenleving te voorkomen is het essentieel dat mensen zich kunnen blijven ontwikkelen en ontplooiën. Alles begint met taal.

De openbare bibliotheken ontwikkelen zich voortdurend en vormen een laagdrempelige, centrale plek in onze gemeenschap waar iedereen kan ontwikkelen, ontdekken, ontmoeten en ontspannen.

Meedoen

De Bibliotheek is waardevol en waarde(n)vrij voor:

- mensen die investeren in persoonlijke ontwikkeling bij bibliotheken. Dit is belangrijk zodat ze mee kunnen doen in onze samenleving.
- mensen die anderen ontmoeten in de bibliotheek. En ze komen op een laagdrempelige manier in aanraking met cultuur in de bibliotheek, neutraal en toegankelijk.
- mensen die hulp zoeken bij informatie en ontdekkingen in de bibliotheek. Zo kunnen ze zichzelf redden en weten ze beter zin van onzin te scheiden.
- mensen die hun talenten ontwikkelen in de bibliotheek.

De bibliotheek is zoveel meer dan deze optelsom van economische, educatieve en maatschappelijke waarden. Juist door in samenhang de verschillende functies te organiseren is de bibliotheek een krachtige partner in de samenleving. Goede ondersteuning en samenwerking met partners op het lokale en provinciale niveau is onmisbaar voor een krachtig landelijk bibliotheekstelsel.

De bibliotheek is partner in persoonlijke ontwikkeling, de bibliotheek maakt je rijker! Daar zetten we op in, binnen onze Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) met onze leden, bestuur en bureau.

Arthur Schellekens
directeur Vereniging van Openbare Bibliotheken

ONDERWEG IN 2016

Onze branche van openbare bibliotheken ontwikkelt zich in snel tempo. Dit geldt ook voor onze vereniging. We hebben onze werkzaamheden in 2016 tussentijds aangepast aan ontwikkelingen om ons heen.

Vluchtelingen en bibliotheken

Met de grote instroom van vluchtelingen eind 2015 werd op veel plaatsen in Nederland vluchtelingenopvang voor kortere en langere tijd geregeld. Bibliotheken organiseren allerlei initiatieven zodat vluchtelingen, samen met vrijwilligers en professionals van de bibliotheek, kunnen werken aan de Nederlandse taal en integratie.

[Film](#): *Ook dat doet de bieb*

'Ook dat doet de bieb': vluchtelingen en Nederlandse taal in de bibliotheek

Van twee bibliotheekinitiatieven maakte de VOB opnames, met steun van de KB. Vluchtelingen, Bibliotheek Zuid-Kennemerland en Bibliotheek Gelderland Zuid vertelden over wat ze (samen) doen. De 'Ook dat doet de bieb'-films gingen in première op het benefiet 'Een nieuw hoofdstuk' van de Leescoalitie op 9 februari.

Dutch Roadmap

Het merendeel van de openbare bibliotheken faciliteert initiatieven voor vluchtelingen in nabijgelegen asielzoekerscentra. In samenwerking met NBD Bibliion, VOB, ETV, COA, vrijwilligerscentrales, Stichting Lezen & Schrijven en de Koninklijke Bibliotheek werden de krachten gebundeld.

ETV maakt de Toolkit Dutch en NBD Bibliion zette de website www.DutchRoadmap.nl i.s.m. VOB en KB. Beide instrumenten werden ingezet door bibliotheken om vluchtelingen te helpen met taal en integratie.

En nog meer

Het Rode Kruis heeft een app laten maken voor vluchtelingen, Refugee Buddy. De VOB heeft er voor gezorgd dat bibliotheken opgenomen zijn in de app.

Op woensdag 20 januari 2016 bracht minister Asscher van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) een bezoek aan Bibliotheek Kanaleneiland in Utrecht. Hij sprak met vluchtelingen, vrijwilligers en organisaties over activiteiten voor en door vluchtelingen.

Foto Eimer Wieldraaijer: Minister Asscher in gesprek

Op vrijdag 27 mei ontving de VOB een groot gezelschap uit verschillende gemeenten en bibliotheken rond het thema 'Bibliotheken en vluchtelingen'. Kader Abdolah luisterde deze bijeenkomst op met zijn persoonlijke verhaal. Hij stak de bibliotheken een hart onder de riem met deze woorden: "Waar ik vandaan kom, is de bibliotheek een veiliger plaats dan je eigen huis".

Foto: Kader Abdolah vertelt

Campagnes

KinderManifest

Politici moeten meer rekening houden met de wensen, rechten en meningen van kinderen. Dat blijkt uit ons onderzoek van de Nederlandse bibliotheken in samenwerking met onderzoeksinstituut Qrius en de Kindercorrespondent.

Het Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie (CPEU 2016) biedt kansen voor bibliotheken. Maar we doen het allemaal uiteindelijk voor onze kinderen: de stadsbewoners van de toekomst. Daarom presenteerden we op 30 mei het KinderManifest.

Amira en Benjamin van de Nederlandse Kinderjury hebben het KinderManifest aangeboden tijdens een interview dat zij met minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) hadden. Hij beloofde de bevindingen van de kinderen mee te nemen bij de besprekingen met de Europese collega's en de ondertekening van 'The Pact of Amsterdam'. In het Pact werd opgenomen dat alle mensen goede toegang tot informatie nodig hebben.

Film: Kindermanifest aangeboden aan minister Plasterk

De Bibliotheek maakt je rijker

Op 13 oktober lanceerde minister Bussemaker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), samen met onze voorzitter Marleen Barth, de campagne 'De Bibliotheek maakt je rijker'.

Met de nieuwe koers zetten openbare bibliotheken zich in om de samenleving vaardiger, vindingrijker en creatiever te maken. De campagne 'De Bibliotheek maakt je rijker' bracht deze boodschap bij het grote publiek.

Foto: Minister Bussemaker onthult campagne de Bibliotheek maakt je rijker

ONZE VERENIGING

Alle bibliotheekorganisaties, provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) en landelijke organisaties, vormen samen onze Vereniging van Openbare Bibliotheken. Alle openbare bibliotheken zijn lid van onze vereniging, daar zijn we trots op! Wij zijn verheugd dat Prinses Laurentien ook in 2016 onze erevoorzitter was.

Vernieuwing vereniging

Met vier nieuwe bestuursleden, een nieuwe voorzitter, en een nieuwe directeur is in 2016 een frisse start gemaakt door ons bestuur en het bureau.

Na vertrek van Chris Wiersma uit het bestuur van onze vereniging, nam Gerry Poelert de functie van vicevoorzitter op zich.

De missie van onze vereniging scherpten we aan en het bestuursmodel is aangepast. Het bestuur houdt meer afstand tot het bureau, de positie van de directeur is conform het directiestatuut verstevigd, de bestuurscommissies zijn opgeheven en we zetten nieuwe vormen van ledenraadpleging in, zoals (online) enquêtes.

Een en ander is vertaald in aanpassing van de statuten en het huishoudelijk reglement. De nieuwe statuten geven het bestuur de bevoegdheid project- en werkgroepen in te stellen.

De vorm en inhoud van onze algemene ledenvergadering (alv) veranderde mee met onze vereniging. We streven naar minder agendapunten, meer inspiratie-momenten, meer interactie en bevorderen dit o.a. met elektronisch stemmen.

U, onze leden, bent aan zet!

Als vervolg op de notitie 'VOB 3.0' namen onze leden deel aan een ledenonderzoek en drie regiobijeenkomsten.

Daar kwam uit dat onze leden en bestuur elkaar weinig ontmoeten. Een vereniging bloeit als er uitwisseling is tussen leden, bestuur en bureau. Daarom zijn wij in 2016 gestart met het aanjagen van de sociëteitsfunctie binnen onze vereniging.

Ledenonderzoek

In het najaar van 2016 nam meer dan 60% van onze leden (totaal 170 organisaties)

deel aan ons online ledenonderzoek. Over het algemeen beoordeelden onze leden de VOB beter dan in 2012.

Onze leden gaven aan dat dit de drie belangrijkste thema's zijn voor onze vereniging:

- werkgeverszaken;
- belangenbehartiging;
- en de netwerkfunctie.

Opvallend was dat bibliotheken van gelijke omvang - in aantal fte's en/of aantal inwoners in gebied - tegen dezelfde zaken aanlopen. Ongeacht of de bibliotheekorganisatie in een stedelijk of kleine kernen gebied zit, of een mix is.

Omslag: Ledenonderzoek 2016

Verhuizing

Wij gaan als vereniging het Huis van de Branche worden. Daarom gingen we eind 2016 op zoek naar een kantoor voor de VOB op een centrale plek in Nederland, met ruimte voor ontmoeting en debat met en tussen onze leden.

Contact met onze leden

Het verenigingsbureau ging in 2016 actief aan de slag met relatiebeheer. Vijf beleidsadviseurs namen elk regio's onder hun hoede om zo informatie uit te wisselen. We bezochten bibliotheekorganisaties door het hele land en waren regelmatig aanwezig bij een provinciaal directieoverleg. Sinds augustus kwam onze nieuwe directeur Arthur Schellekens vaak mee.

Ook schoof de VOB tweemaal aan bij bijeenkomsten met voorzitters van provinciale directie-overleggen. Op bestuurlijk niveau was er tweemaal overleg tussen het bestuur van de Samenwerkende POI's Nederland (SPN) en het bestuur en de directeur van de VOB.

Voor nieuwe directeuren organiseerden we een kennismakingsmiddag.

Ledenbijeenkomsten

Onze leden kwamen naar twee ledenmiddagen die gekoppeld waren aan onze alv's, en drie regiobijeenkomsten n.a.v. ons ledenonderzoek. De ledenmiddagen hadden de thema's 'HR voor werkgevers' en 'Samenwerken binnen het sociale domein'.

We hebben het formele deel van de ledenvergaderingen ingekort.

Zo kunnen we meer ruimte vinden voor een open gesprek met elkaar over bepaalde onderwerpen. Ledenvergaderingen zijn voor en door onze leden, wat betekent dat er geen externe relaties meer worden uitgenodigd. Op de thema-middagen, gekoppeld aan de alv, zijn onze externe relaties welkom.

Foto: *sneldichter op ledendag*

Informereren

Onze leden ontvingen ruim dertig ledenmailingen over verscheidene thema's van 'Zienswijze Wob-verzoek', 'Akkoord consortium' tot 'Buma-betalingen'.

In 2016 zijn twee mailgroepen opgezet, één voor HR-functionarissen en één voor communicatie- en marketingmedewerkers in de bibliotheken. Deze adressenbestanden hebben we ingezet om snel te kunnen communiceren over actuele onderwerpen. De website debibliotheken.nl bleef goed bezocht. Met 34 nieuwsflitsen die we daarvan afgeleid hebben.

We gebruikten social media als tweede kanaal voor contact en dialoog.

Met meer dan 3.000 volgers en 5.000 tweets hadden we een groot bereik onder onze leden en stakeholders via Twitter. In 2016 zetten we voor het eerst in op berichtgeving via onze bedrijfspagina LinkedIn. We hadden eind 2016 meer dan 900 volgers.

Sommige topics werden meer dan 3000 keer bekeken.

Organisatie

Verlichten lasten

De afgelopen periode hadden we stevig ingezet op verzakelijking en lastenverlichting voor onze leden.

In 2016 kregen onze leden korting op de contributie en voor de kosten van certificering kregen zij een tegemoetkoming in deze certificeringsronde.

Onze partners zijn nadrukkelijk gevraagd om te kijken naar lastenverlichting voor onze bibliotheekorganisaties.

Bij NBD Biblion heeft dit mede mogen leiden tot de adviescommissie omslagstelsel en een externe adviesaanvraag over de governance.

Daarnaast is de KB een onderzoek gestart naar de mogelijkheden om te komen tot één landelijk bibliotheekstelsel.

Bureau

We houden het bureau van onze vereniging zo klein en flexibel mogelijk.

Voor projecten maakten we gebruik van mensen uit onze flexibele schil.

In 2016 werd een traject ingezet om de functieomschrijvingen en -waarderingen voor onze bureaumedewerkers te herzien.

Ook waren er personele wijzigingen. Cor Wijn stopte met zijn interim-opdracht op 31 juli 2016.

In augustus 2016 is Arthur Schellekens gestart als de directeur bij het bureau.

Tegelijk met hem begon Ayden Dijkstra als communicatiewerker.

Monica den Donker verliet in september de VOB voor een nieuw avontuur. Marco van Leur volgde haar op als medewerker financiën.

Financiën

De financiën van de vereniging zijn op orde. Op de alv van juni 2016 hebben onze leden besluiten genomen over de beperking van de algemene reserves en er is 'schoon schip' gemaakt wat betreft enkele transitoria die nog uit 2010 dateerden.

Route 2020 werd gestart om reserves gericht in te zetten voor een landelijke marketingcampagne en een innovatietraject.

BRANCHETAKEN BINNEN ONZE VERENIGING

Uit ons ledenonderzoek van najaar 2016 kwam duidelijk naar voren dat onze leden de VOB waarderen voor de wijze waarop de 'klassieke branchetaken' werkgeverszaken en belangenbehartiging, vorm worden gegeven.

Ons bestuur stelde voor onze lobby een aantal thema's vast die de komende jaren belangrijk zijn voor onze branche: verder met de uitvoering Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob), leenrecht mogelijkheden voor e-books, werkgeverszaken, pensioenregeling en de positionering van onze branche.

Werkgeverszaken

De VOB is als werkgeversorganisatie verantwoordelijk voor het afsluiten van de cao Openbare Bibliotheken (OB), het delen van kennis over de cao, arbeidsvoorwaarden, sociale zekerheid, pensioen en arbeidsrecht. Wij droegen bij aan duurzame arbeidsverhoudingen en arbeidsvoorwaarden, zodat de openbare bibliotheken zich kunnen onderscheiden als goede werkgevers.

In het voorjaar organiseerden we bijeenkomsten met de thema's 'Reorganisaties in bibliotheken' en 'Gezond werken: omgaan met werkdruk', beide met een hoge opkomst. Daarnaast weidden we een ledenmiddag aan 'Op weg naar de maatschappelijke bibliotheek; HR voor werkgevers'.

Foto: bijeenkomst reorganisaties

Vernieuwing cao

In 2016 zetten de sociale partners die samenwerken in het Centraal Overleg

Arbeidsvoorwaarden Openbare Bibliotheken (COAOB), in op invulling loonruimte. De loonruimte is in de vierjarige cao vastgesteld op 1,75% per jaar. Voor 2016 is de volgende invulling van die loonruimte afgesproken en voorgesteld:

- loonsverhoging met 1,5 %;
- verhoging eindejaaruitkering met 0,15%;
- stijging pensioenpremie werkgevers met 0,1 %.

De cao-ledenvergadering van de VOB stemde hiermee in op de alv december 2015.

De cao heeft een aantal artikelwijzigingen die eind juni 2016 algemeen verbindend verklaard (avv) zijn en geplaatst in de Staatscourant.

Afstemming cao met andere partners

De VOB, Cultuurconnectie en de vakbonden praten over de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden in de cao OB en de cao Kunsteducatie.

In 2016 kwamen beide cao-tafels een aantal keer bijeen. Door het groot aantal (vijf) vakbonden aan tafel verliep het overleg moeizaam.

Pensioenregeling

De sociale partners hebben in juli zelf een onderzoek uitgezet naar de toekomstbestendigheid van ons Pensioenfonds Openbare Bibliotheken (POB). Met dit onderzoek werd uitvoering gegeven aan een afspraak die kwam uit de opdrachtaanvaarding overeenkomst die in 2015 is afgesloten tussen het POB-bestuur en het COAOB. De sociale partners werden bijgestaan door een onafhankelijk pensioenadviseur van Montae.

Ook spraken de sociale partners met het POB over een soepelere opstelling ten aanzien multifunctionele culturele organisaties.

Eind 2016 bereikten de sociale partners en POB geen overeenstemming over een pakket maatregelen waarin alle partijen zich konden vinden voor de pensioenregeling 2017.

Vrijwilligers in cultuursector

Tijdens het voorzittersoverleg van de Federatie Cultuur (FC) werd gesproken over vrijwilligers in culturele organisaties.

Onze voorzitter Marleen Barth en directeur Arthur Schellekens ontmoetten daar Mariëtte Hamer, voorzitter van de Sociaal Economische Raad (SER).

De SER is eind 2016 gestart met een nadere studie naar het omgaan met vrijwilligers en heeft beloofd de FC hierover te adviseren.

De VOB ging op verzoek van enkele leden met het ministerie van Veiligheid & Justitie in gesprek over de kosten van de Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) voor vrijwilligers. De VOG-verklaring voor vrijwilligers in de bibliotheeksector is nu niet gratis, terwijl dit bijvoorbeeld in de sportsector wel het geval is.

Arbeidsmarkt- en Ontwikkelingsfonds

Het A&O-fonds Stichting Bibliotheekwerk (SBW) werd gefinancierd met een werkgeversbijdrage.

In het voorjaar kwam de toolbox 'Branche in beweging' uit, boordevol met instrumenten die helpen om het gesprek tussen werkgever en medewerkers aan te gaan om zo samen stappen te zetten.

De pilot 'Nieuw participeren' werd uitgebreid met nieuwe typen vrijwilligers in het model. SBW startte ook een project voor de aanpak van werkdruk.

De enquête 'Medezeggenschap' werd uitgezet. De uitkomsten zijn aanleiding om een project te starten tot verbetering van de medezeggenschap. En SBW deed een verkenning naar een loopbaanportal voor onze branche. Er blijkt onvoldoende vertrouwen te zijn in de effectiviteit van zo'n portal.

SBW financiert de vernieuwing van het functiewaarderings-instrument (fuwa) voor de branche.

In 2016 werd de website bibliotheekwerk.nl geheel herzien.

Belangenbehartiging

Een goede profilering van de branche is hierbij van groot belang. De VOB agendeert belangrijke en relevante onderwerpen op strategisch niveau.

De VOB maakt aan politiek en maatschappij duidelijk dat de bibliotheken voorzieningen zijn die een belangrijke maatschappelijke rol spelen in de samenleving. 'De Bibliotheek maakt je rijker' is een slogan die elke dag opnieuw geladen wordt met tal van

activiteiten in alle openbare bibliotheken. De VOB kent het beleidsvoerings- en besluitvormingsproces in Den Haag, alsmede de wegen naar pers en media.

De belangenbehartiging van de VOB concentreert zich op een aantal thema's (issues).

Positionering en beeldvorming van de openbare bibliotheek en beïnvloeding van regelgeving worden door onze leden als belangrijke taken van de VOB aangeduid. De trends waarmee de branche te maken heeft, zijn verdere intensivering van samenwerking met het onderwijs (dBos), maatschappelijke waarde laten zien gerelateerd aan de wettelijke functies (Wsob), en verbreding naar culturele bedrijven.

Allianties

Speerpunt in public relations is uitbouw van onze allianties met partners in het sociale domein, in het onderwijs en met overheden op andere beleidsterreinen.

De VOB zocht in 2016 samenwerking met UWV, Belastingdienst, Koninklijke Bibliotheek (KB), COA, Stichting Lezen & Schrijven, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de ministeries van BZK, van OCW en van Veiligheid & Justitie en vele andere maatschappelijke organisaties op landelijk niveau, zoals bijv. Sociaal Werk Nederland.

Foto Eimer Wieldraaijer: convenant met BZK

Daarnaast zetten wij in op samenwerking met andere brancheorganisaties, in het bijzonder met Cultuurconnectie. Op het gebied van de arbeidsverhoudingen werkten wij aan de integratie van collectieve afspraken tussen bibliotheken en kunstencentra.

We werkten ook samen in de Leescoalitie t.b.v. een krachtiger inzet voor een geletterd Nederland, in de Federatie Cultuur t.b.v. werkgeverschap in de culturele sector, in Kunsten '92 t.b.v. lobby voor cultuur, in EBLIDA en met Public Libraries 2020 t.b.v. een krachtige Europese lobby voor bibliotheken en in IFLA t.b.v. een wereldwijde belangenbehartiging.

Verkiezingen

In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 werden politieke partijen voorzien van inbreng voor de partijprogramma's.

In deze lobby werd met hulp van leden een motie voor het D66 partijprogramma mogelijk gemaakt die leidde tot aanpassing van het verkiezingsprogramma.

Wij hebben ook passages uit landelijke verkiezingsprogramma's van politieke partijen, die de openbare bibliotheek als partner ter versterking van hun visie zien, voor onze leden op een rijtje gezet voor de Tweede Kamerverkiezingen.

In de meeste gemeenten worden in 2018 weer Gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Eind 2016 publiceerden we onze inspiratiepagina voor een goede voorbereiding op de gemeenteraadsverkiezingen van 2018.

Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen

Invoering van de bibliotheekwet heeft een grote invloed op de samenwerking met de bestuurlijke partners bij de overheden.

De VOB maakt deel uit van het structurele netwerkoverleg met het ministerie van OCW, KB, IPO en VNG. Onderwerpen van bestuurlijk overleg zijn o.a. de innovatieagenda, het collectieplan en als speciaal aandachtspunt de Midterm review van de Wsob, een tussentijdse evaluatie van de wet. Voorbereiding hiervan verloopt in samenspraak met de KB en Samenwerkende POI's Nederland (SPN).

Via een Wob (Wet openbaarheid van bestuur)-verzoek werd in 2016 bij het ministerie van OCW alle gegevens van de ministeriële regeling 'Openbaarmaking data openbare bibliotheken' opgevraagd.

De VOB tekende in het belang van onze leden bezwaar aan tegen deze openbaarmaking. Immers, de bedrijfsbelangen van onze leden worden hiermee geschaad. Onze leden hebben we hierover geraadpleegd.

De VOB zette dit bezwaar niet om in een gerechtelijke procedure na een tweede raadpleging bij onze leden. Daarnaast schatten we onze kansen zeer gering in om deze procedure te winnen.

Binnen Europa

Op initiatief van de Europese Commissie presenteerden bibliotheken en associaties van bibliotheken, zich tijdens CodeWeek in het Europese Parlement in oktober. Ook de VOB was erbij. De 'Generation Code: born at the library' van Public Libraries2020 zorgde voor een levendige interactie tussen Members of European Parliament (MEP's) en de nationale verenigingen. Er ontstond een MEP netwerk van library lovers. Dit geeft ons een goede entree voor onze belangenbehartiging in Brussel.

Foto: MEP Agnes Jongerius met leden en VOB

Arrest e-lending

In 2013 startte de VOB een proefprocedure tegen de Stichting Leenrecht om duidelijkheid te krijgen over de toepasselijkheid van het leenrecht op het online uitlenen van e-books. De VOB ziet dat bibliotheken en auteurs een gedeeld belang hebben bij het uitlenen van e-books.

De VOB reisde in maart af naar de pleitzitting samen met vertegenwoordigers van de Stichting Leenrecht, Stichting Lira, Stichting Pictoright, Cedar, NDP Nieuwsmedia, Vereniging van Letterkundigen (VvL),

het Nederlands Uitgeversverbond (NUV), de Koninklijke Bibliotheek (KB), EBLIDA, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en studenten van de UvA en UL.

Foto: afvaardiging bij pleitzitting CJEU

Medio 2016 kwam de conclusie van de Advocaat-Generaal van het Europese Hof van Justitie (CJEU).

Op 10 november 2016 deed het Europese Hof uitspraak: er is (onder bepaalde voorwaarden) geen verschil tussen de uitlening van een papieren boek en de uitlening van een e-book.

E-books

De vraag naar e-books neemt toe. Bibliotheeken willen hun vier miljoen leden de keuze kunnen bieden tussen zowel het papieren boek als het e-book. De VOB liet Ipsos onderzoeken wat de behoeften van Nederlanders voor de uitleen van e-books door de openbare bibliotheek is. Veel Nederlanders zien graag dat bibliotheeken e-books kunnen uitleenen. Uit onderzoek blijkt dat de helft hier waarde aan hecht.

Hervorming auteursrecht

Vooruitlopend op het voorstel voor een hervorming van het auteursrecht van de Europese Commissie (Copyright reform) heeft de VOB haar standpunt met een brief, waarin het gaat om e-books en leenrecht, opnieuw onder de aandacht gebracht van de Tweede Kamer. Minister Bussemaker van OCW reageerde op 19 april 2016 op deze brief van de VOB. De minister steunt de bibliotheeken in hun streven e-books uit te lenen. En ze zegt dat dit in de markt geregeld moet worden met de rechthebbenden.

Media

Ook in 2016 stond de bibliotheek veel in de aandacht. Het accent ligt vaak op de levendige ontmoetingsplek die bibliotheken zijn.

De VOB heeft tien persberichten uitgedaan waarvan er één naar het Engels is vertaald. Persberichten vanuit de VOB:

- 'Europees Hof besluit 'Leenrecht e-book gelijk aan papieren boek' / Press release 'European Court decides: 'Lending rights for e-books the same as for paper books''
- Minister Bussemaker lanceert campagne 'de Bibliotheek maakt je rijker'
- 'Bibliotheeken en ministerie BZK sluiten overeenkomst'
- 'Een op de drie niet-leden overweegt lidmaatschap bibliotheek bij invoering Nationale Bibliotheekpas'
- 'Arthur Schellekens nieuwe directeur Vereniging van Openbare Bibliotheken'
- 'KinderManifest aangeboden aan minister Plasterk'
- 'Bibliotheekbranche lanceert website voor vluchtelingen'
- 'Helft Nederlanders wil e-books in de bibliotheek'
- 'Minister Asscher in gesprek met asielzoekers in Bibliotheek Kanaleneiland'

De berichten zijn opgepikt in landelijke en regionale media en vakpers.

Still: ANP-item Bibliotheken klimmen uit dal

Netwerk

De Vereniging van Openbare Bibliotheken is een betrouwbare partner voor de organisaties met wie wij samen de rol van de 'nieuwe bibliotheek' in het maatschappelijk middenveld gaan vormgeven.

Verder faciliteerde de VOB de bibliotheken door een deel van de auditkosten op zich te nemen.

Foto: overhandiging jaarbericht certificering

In 2016 zijn de voorbereidingen begonnen voor een vereenvoudigd, modulair model van certificering via Stichting Certificering Openbare Bibliotheken (SCOB).

Ook trad de VOB in gesprek met de Cultuurconnectie om een goede oplossing te vinden voor de meerdere certificeringsmethodieken voor multifunctionele organisaties.

Leenvergoedingen

Samen met stichting Leenrecht onderhandelde de VOB ook in 2016 over de hoogte van de tarieven voor leenvergoedingen binnen de Stichting Onderhandelingen Leenvergoedingen (StOL).

Basispakket e-content

De KB Inkoopcommissie ging voor het tweede jaar aan het werk, samen met de Adviesgroep voordracht e-content. Voor de inkoop van digitale kranten, op voordracht van KB Inkoopcommissie, zette de KB twee trajecten uit. Nieuw zijn de licenties voor Digisterker. Het verschil met vorige jaren is dat de Krantenbank niet langer deel uitmaakt van het basispakket.

PROGRAMMA'S EN PROJECTEN

In deze programma's en projecten werken we samen met onze leden aan innovatie en optimaliseren van bedrijfsvoering.

Route 2020

Bij Route 2020 gaat het om de herkenbaarheid en positionering van de bibliotheek en het delen van kennis en ervaring over wat we al doen in de branche. Op de website debibliotheken.nl werd een apart deel ingericht met informatie over Route 2020.

In 2016 organiseerden we twee PleisterPlaatsOntmoetingen (PPO's). In mei kwam 'Place to Bieb' voorbij. De Bieb kan altijd nabij zijn, óók in dorps- en stadskernen. Met de ideeën en inzet van vrijwilligers, initiatiefrijke bewoners en partners. In september gingen we aan de slag met 'De Bieb als ondernemer'.

Foto: De Bieb als ondernemer

Ondernemen en samenwerken

In het voorjaar werd er door regiogidsen hard gewerkt aan het advies 'De Verkenning; eerste etappe' voor actielijn 2. Ze bezochten door het hele land tientallen bibliotheken. Dit leidde tot ruim 80 innovatieve plannen, die al hun waarde hebben bewezen. In de zomer startte de volgende etappe met de concrete uitwerking van acht proeftuinen, gekozen uit de opbrengst van deze verkenning. Proeftuinen zijn projecten waarin één of meerdere bibliotheken laten zien hoe zij met een bepaald thema zijn omgegaan. Het doel daarvan is het opschalen van deze lokale projecten tot een landelijk succes. Aan een proeftuin nemen meestal ook "critical friends" deel.

Dat zijn bibliotheken die gedurende de proeftuin kritisch meekijken langs de zijlijn en hun bevindingen delen om zo tot het beste projectresultaat te komen.

De proeftuinen gaan over:

- De Bibliotheek groeit
- Platform for communities
- Een leven lang leren
- Bieb to the future
- Zo werkt de bieb
- Alles onder één dak
- Places to bieb
- Gratis Bieb! Moeten of kunnen?

Er werd ook gestart met de promotie van parels. Dit zijn kleine veelbelovende projecten die de moeite waard zijn om te delen.

Positionering en marketing

In maart bracht actielijn 1 de brandpositioningstatement 'Positionering van de Bibliotheek' uit. Met de kernboodschap: "De Bibliotheek is een aantrekkelijke en inspirerende plek waar je aan je persoonlijke ontwikkeling kunt werken."

In 2016 zetten we de landelijke campagne *De Bibliotheek maakt je rijker* uit.

Trendsactive ontving de opdracht om de publiekscampagne te ontwikkelen. De campagne had drie thema's;

- Kansrijk
- Vindingrijk
- Belangrijk

In oktober ontvingen alle bibliotheek-medewerkers de campagnekrant 'Bieb, bieb hoera' (oplage 10.000 stuks).

In oktober kwam de communicatie toolkit uit voor onze leden met daarin beeldmateriaal, teksten en inspiratie.

Poster: de Bibliotheek maakt je rijker

Van 24 oktober tot 31 oktober waren posters met de drie thema's te vinden in ruim 1.800 Mupi's, Abri's, Metropanelen en City Cells. Voor de online campagne werd er gewerkt met sponsored story's, die geproduceerd worden door social influencers in samenwerking met de bibliotheek. Bibliotheken gingen lokaal creatief aan de slag met het online gedeelte van de campagne.

Poster: de Bibliotheek maakt je rijker

Branchestrategie

De branchestrategie 'De Bibliotheek levert waarde 2012 – 2016' is voortgezet in Route 2020. Het sleutelproject 'Nationale Bibliotheekcatalogus +; content en contextualisering' (NBC+) was in 2015 al afgerond en overgedragen aan de KB. Het project 'De Bibliotheek onderneemt' is, net als de Nationale Bibliotheekpas, in 2016 ondergebracht onder de thema's van Route 2020.

Nationale Bibliotheekpas

Gastlenen fase 1 startte op 1 januari 2016. Er zijn inmiddels ruim 1.000 gastleners actief. Het gevoel van urgentie vanuit de branche om de Nationale Bibliotheekpas (NBP) vooral vanuit klantperspectief door te ontwikkelen, nam alleen maar toe.

De businesscase 'Nationale Bibliotheekpas' die Paul Postma Marketing Consultancy (PPMC) in opdracht van de VOB schreef, is in juni gepresenteerd. Vanuit klantperspectief is het concept: *'Met mijn (Nationale) Bibliotheekpas heb ik 24/7 toegang tot alle dienstverlening van alle openbare bibliotheken in Nederland, zowel fysiek als digitaal.'*

Ipsos onderzocht voor ons in juni het 'Draagvlak voor Nationale Bibliotheekpas'. Daaruit kwam dat een derde van de Nederlanders die nog geen lid is van de bibliotheek, een lidmaatschap overweegt als ze met één pasje in heel Nederland gebruik kan maken van alle bibliotheken en hun diensten.

In het najaar kwam er een communicatie toolkit. Hierin benoemden we doelgroepen, doelstellingen en boodschappen. Er kwamen diverse middelen zoals een communicatieplan, website-teksten, persberichten, social media teksten + afbeeldingen, nieuwsbrief teksten en banners in diverse formaten (passend in de WaaS). De toolkit konden bibliotheken gebruiken om de introductie van de Nationale Bibliotheekpas vanaf week 38 kracht bij te zetten.

In de derde week van september ging de website www.denationalebibliotheekpas.nl live. De informatie op de website is gericht op klanten van de bibliotheek en dient daarnaast als informatiebron voor bibliotheken. In de laatste maanden van 2016 was de website 2.820 keer bezocht door 2.220 bezoekers en zijn ca. 11.303 pagina's geraadpleegd.

Naast de marketingaspecten van de NBP besteedden we ook aandacht aan de technische infrastructuur.

Om daaraan tegemoet te komen, is er gezocht naar technische oplossingen die relatief eenvoudig en vooral snel te realiseren waren. De VOB ging hiervoor in gesprek met de ILS-leveranciers die het grootste aantal bibliotheken bedienen, namelijk OCLC/HKA (BicatWise) en Infor (Vubis). Ook is de KB betrokken voor technische specificaties. De oplossing die door meerdere betrokkenen als de meest optimale wordt gezien, is een hybride oplossing waarbij de klantverificatie loopt via IAM en de leentransactie via het ILS. Vanaf juli was het mogelijk voor mensen die lid zijn van bibliotheken die BicatWise gebruiken, om met 1 pasje te lenen. De benodigde software is geïnstalleerd en de functioneel beheerders van bibliotheken en POI's zijn daarover geïnformeerd en hebben een handleiding ontvangen. Ook is er een handleiding geschreven voor de medewerkers.

Bedrijfsvoering

Vernieuwing fuwa-instrument

In 2015 startten we samen met Cultuurconnectie en de betrokken vakbonden met een traject om het huidige fuwa-instrument te vervangen door een eenvoudiger en transparanter systeem voor functiewaarderingen.

Geïnventariseerd werd wat de wensen van beide sectoren zijn ten aanzien van een nieuw systeem.

Meervoudig verantwoord

Na de start van de pilot *Nieuw Rekeningschema* in 2015 werd het project omgevormd in 2016 naar 'Meervoudig verantwoord'. Er startte twee werkgroepen met leden.

De ene concentreerde zich op effectmeting, de andere op kostentoedeling. Dertien bibliotheken begonnen in proeftuinen aan nieuwe manieren om resultaten zichtbaar te maken. Het nieuwe rekeningschema ondersteunt dit door met kostenplaatsen te werken.

Living Labs

In juni 2016 hebben UWV en VOB een samenwerkingsovereenkomst gesloten om met de Stichting Lezen en Schrijven te onderzoeken op welke wijze we werkzoekenden kunnen ondersteunen in en met bibliotheken.

Deze zoektocht was regionaal georganiseerd binnen zeven living labs die in het najaar op verschillende wijzen aan het werk zijn gegaan.

Foto: ondertekening convenant met UWV

Sectorplan cultuur

Veel bibliotheekorganisaties namen trajecten af uit het deelplan bibliotheken

'Duurzaam vooruit' van het sectorplan cultuur. In 2016 zijn:

- 8 van-werk-naar-werk-trajecten;
 - 342 loopbaantrajecten;
 - 95 scholingstrajecten;
- gestart dan wel afgerond.

Deze aantallen zijn minder dan vooraf werd verwacht. De enorme administratieve eisen die gesteld werden aan het sectorplan, hebben deelname niet bevorderd.

Vergeleken met andere sectorplannen loopt het deelplan bibliotheken in de pas en is het redelijk succesvol te noemen.

BUNDELEN VAN KRACHTEN

Onze leden zijn steeds meer ondernemers geworden. Een maatschappelijk verantwoord ondernemer uiteraard. De leden van de VOB doen dat niet allemaal alleen.

In de VOB bundelen wij onze krachten zodat we samen kunnen zorgen voor een efficiënte bedrijfsvoering, goed werkgeverschap en kostenbesparende maatregelen. Door gezamenlijk onze zaakjes te regelen kunnen bij onze bedrijfsvoering zeer efficiënt inrichten. De VOB ondersteunt haar leden met mantelcontracten en collectieve overeenkomsten.

Marketing

Deelname aan CPNB

De coalitie met de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) hebben we in 2016 weer voor drie jaar voortgezet. Zowel in het CPNB bestuur als in het convenantoverleg is de openbare bibliotheek vertegenwoordigd.

Onze leden kunnen meedoen aan de volgende campagnes:

- Boekenweek
- Spannende Boekenweken
- Kinderboekenweek
- Nederland Leest

en aansluiten bij alle andere campagnes van het CPNB.

Samen met het campagneteam van de VOB werkte de CPNB in 2016 aan een vernieuwd concept voor de campagne *Nederland Leest*. Door het thema 'democratie' stimuleerden bibliotheken naast lezen ook debatteren in de bibliotheek.

[Film](#): *Debat met Nederland Leest*

Teams marketing, merk en campagne

Het Marketingteam (klantregistratie en marketingplatform), Merkteam (landelijke huisstijl) en Campagneteam (landelijke campagnes) werden 23 september 2016 door ons bestuur ingesteld. Het Marketingteam heeft hard gewerkt aan actielijn 1 'Positionering en marketing' uit Route 2020, samen met het Campagneteam. Het Merkteam werkte aan een toepassing landelijke huisstijl voor online communicatie.

Landelijke huisstijl

In 2016 werd er begonnen aan het handboek 'Bibliotheek.nl online styleguide'. In deze gloednieuwe styleguide gaat het Merkteam, in samenwerking met de KB, in 2017 de opgefriste landelijke online huisstijl voor websites presenteren.

Wet- en regelgeving

Juridische helpdesk

De VOB gaf advies over relevante wet- en regelgeving en geeft een toelichting op de cao Openbare Bibliotheken en eventuele wijzigingen daarin.

In 2016 werd ruim 450 keer een beroep gedaan op de helpdesk. Onze leden stelden ruim 400 vragen over werkgeverszaken (zoals toepassing van de cao en arbeids- en ontslagrecht) en ruim 50 juridische vragen over onder andere citaatrecht, privacy en huisregels.

Wet bestuur en toezicht rechtspersonen

In juni 2016 is deze wet behandeld in de Tweede Kamer. Er bestaan verschillen tussen nv's, bv's en coöperaties aan de ene kant en stichtingen en verenigingen aan de andere kant. Ook zijn er verschillen tussen commerciële en niet-commerciële stichtingen en verenigingen. De bedoeling is voor alle rechtspersonen een uniforme regeling te treffen.

Dit heeft voor bibliotheken gevolgen, o.a. op het gebied van aansprakelijkheid en tegenstrijdige belangen van toezichthouders.

Privacy, datalekken, cybercrime

In 2016 werden de onderwerpen informatiebeveiliging en privacy urgent vanwege veranderde wetgeving en door de ontwikkeling van meer privacygevoelige activiteiten binnen bibliotheken zoals het ondersteunen bij belastingaangiftes. Samen met de KB en SPN keken we in 2016 naar wat we in gezamenlijkheid kunnen ontwikkelen om de lokale bibliotheek te ondersteunen. In het voorjaar van 2017 organiseren we vier regiobijeenkomsten.

Bedrijfsvoering bibliotheken

Binnen onze vereniging zijn we altijd op zoek naar de meest gunstige en relevante voordelen, zodat onze leden daar optimaal van kunnen profiteren. Daarnaast informeren wij over en spelen wij in op actuele ontwikkelingen.

ANBI-status

In 2016 onderhield de VOB weer voor onze leden een culture ANBI-status groepsbeschikking bij de Belastingdienst. Hiermee konden onze leden extra belastingvoordeel verstrekken aan hun donateurs.

Tarieven leenvergoedingen

In de StOL onderhandelde de VOB namens onze leden met rechthebbenden over de hoogte van de leenvergoeding. De leenrechtstarieven over de uitleningen van 2015 werden in maart 2016 vastgesteld.

Ledenvoordeel

In 2016 heeft VOB meer diensten en producten aangeboden. Onze leden konden gebruik maken van:

- Opleidingen
- Bedrijfsveiligheid
- Verlaging OZB belastingaanslag
- Verlaging loonkosten
- Collectieve zorgverzekeringen
- Advocatuur
- Vaste telefonie
- Kwaliteitsontwikkeling
- Verzekeringen
- Energie
- Lean Management

Wegens tegenvallende resultaten wisselden we van contract op het gebied van energie.

Opmerkelijk was de relatief grote vraag van onze leden naar het nieuwe ledenvoordeel 'Lean Management'.

Aansprakelijkheid

Onze leden konden kosteloos gebruik maken van onze bestuurs- en bedrijfsaansprakelijkheidverzekeringen.

BIJLAGE 1 DE VOB

Onze leden

Op 31 december 2016 waren 168 organisaties lid van onze Vereniging van Openbare Bibliotheken:

Bibliotheek Coevorden
Bibliotheek De Nieuwe Kolk
Bibliotheek De Wolden
Bibliotheek Hoogeveen
Bibliotheek Meppel / Nijeveen
Bibliotheek Midden-Drenthe
Bibliotheek Noordenveld
Bibliotheek Tynaarlo
Bibliotheek Westerveld
Bibliotheken Emmen
Huus van der Taol
Biblionet Drenthe
denieuwebibliotheek
FlevoMeer Bibliotheek
SFB (Flevoland)
Bibliotheek Drachten
Bibliotheekservice Fryslân
Bibliotheken Midden Fryslân
Bibliotheken Zuidoost Fryslân
Bibliotheken Mar en Fean
Bibliotheken Noord Fryslân
Westfriese Bibliotheken
Tresoar
Bibliotheek Achterhoekse Poort
Bibliotheek Arnhem/ Rozet
Bibliotheek Barneveld
Bibliotheek Brummen/Voorst
Bibliotheek Gelderland Zuid
Bibliotheek Groesbeek
Bibliotheek Montferland
Bibliotheek Nijkerk
Bibliotheek Noord-Veluwe
Bibliotheek Noordwest Veluwe
Bibliotheek Oost-Achterhoek
Bibliotheek Rivierenland
Bibliotheek Scherpenzeel
Bibliotheek West Achterhoek
Bibliotheek Wijchen
Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden (CBB)
CODA Bibliotheek Apeldoorn
De bblthk (Wageningen)
Graafschap Bibliotheken
Kunstwerk! St. Culturele Voorzieningen,
Bibliotheek De Liemers
MATT
Zinin Bibliotheek
Bibliotheek Cultura Ede

Bibliotheek Veluwezoom
Biblionet Groningen
Bibliotheek Menterwolde-Pekela-Veendam
Bibliotheken Zuid-Groningen
Groninger Forum
Basisbibliotheek Bibliorura
Bibliocenter
Bibliotheek Brunssum
Bibliotheek Gulpen-Wittem
Bibliotheek Kerkrade
Bibliotheek Meerssen
Bibliotheek Nuth
Bibliotheek Venlo e.o.
Bibliotheken Maas en Peel
Centre Ceramique
De Domijnen
Heuvellandbibliotheken
Schunck Bibliotheek
BiblioNu
Bibliotheek Landgraaf-Onderbanken
Biblioplus
Bibliotheek De Kempen
Bibliotheek De Lage Beemden
Bibliotheek De Meierij
Bibliotheek Dommeldal
Bibliotheek Eindhoven
Bibliotheek Helmond - Peel
Bibliotheek Het Markiezaat
Bibliotheek Heusden
Bibliotheek Midden-Brabant
Bibliotheek 's-Hertogenbosch
Bibliotheek Theek 5
Bibliotheek VANnU
Bibliotheek Veldhoven
Cubiss
CultuurSpoor Best
Dedicon
Nieuwe Nobelaer Bibliotheek
NOBB
Bibliotheek Altena
Nieuwe Veste
Bibliotheek Gooi en Meer
Bibliotheek Hilversum
Bibliotheek Hoorn
Bibliotheek Huizen-Laren-Blaricum
Bibliotheek IJmond Noord
Bibliotheek Kennemerwaard
Bibliotheek Velsen
Bibliotheek Waterland
Bibliotheek Zuid-Kennemerland
Bibliotheek Amstelland
Bieb Zaanstreek
KopGroep Bibliotheken
OBA Amsterdam
Bibliotheek Haarlemmermeer
Probiblio

Bibliotheken Heiloo Langedijk
 Bibliotheek Ommen
 Bibliotheek Almelo
 Bibliotheek Dalfsen-Nieuw Leusen
 Bibliotheek Enschede
 Bibliotheek Hengelo
 Bibliotheek Hof van Twente
 Bibliotheek Kampen
 Bibliotheek Kop van Overijssel
 Bibliotheek Losser
 Bibliotheek Oldenzaal
 Bibliotheek Rijssen-Holten
 Bibliotheek Staphorst
 Bibliotheek Twenterand
 Bibliotheek Wierden
 Bibliotheek Zwartewaterland
 Bibliotheken Hardenberg
 Bibliotheek Venter
 Rijnbrink
 Stadkamer Bibliotheek Zwolle
 Bibliotheek Dinkelland
 Bibliotheek Salland
 Bibliotheken Tubbergen
 Kulturhus De Bijenkorf Borne
 Kulturhus Haaksbergen
 Bibliotheek Angstel, Vecht en Venen
 Bibliotheek Lek & IJssel
 Bibliotheek Nieuwegein
 Bibliotheek Utrecht
 Bibliotheek Veenendaal
 BISC
 Bibliotheek Het Eemland
 Bibliotheek Z-O-U-T
 LKCA
 Regiobibliotheek Het Groene Hart
 RegioCultuurCentrum Idea
 Bibliotheek Oosterschelde
 Bibliotheek Vlissingen
 Bibliotheek Zeeuws-Vlaanderen
 ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland
 B plus C
 Bibliotheek aan den IJssel
 Bibliotheek Boekenberg Spijkenisse
 Bibliotheek Bollenstreek
 Bibliotheek De Groene Venen
 Bibliotheek Den Haag
 Bibliotheek Gouda
 Bibliotheek Hoeksche Waard
 Bibliotheek Katwijk
 Bibliotheek Krimpenerwaard
 Bibliotheek Maassluis|Midden-Delfland
 Bibliotheek Rijn en Venen
 Bibliotheek Rotterdam
 Bibliotheek Vlaardingen
 Bibliotheek Voorschoten-Wassenaar
 Bibliotheek Westland

Bibliotheek Zoetermeer
 Bibliotheek Zuid-Hollandse Delta
 Bibliotheekservice Passend Lezen
 Centrale Discotheek Rotterdam
 Bibliotheek Aan Vliet
 Bibliotheek Schiedam
 DOK Delft
 NBD | Biblion
 Bibliotheek Oostland
 Bibliotheek AanZet

Ons bestuur

Ons bestuur bestond op 31 december 2016 uit:

Marleen Barth - voorzitter
 Gerry Poelert - vice-voorzitter
 Irmgard Reijntjes - penningmeester en secretaris
 Albert Kivits - bestuurslid
 Arend Middelveld - bestuurslid
 Bart Fiers - bestuurlid
 Karin Meijerman - bestuurslid
 Jan Hoogenberg - bestuurslid
 Martin Berendse - bestuurslid

Ons bureau

Ons team bestond op 31 december 2016 uit:

Arthur Schellekens - directeur
 Ayden Dijkstra - communicatiemedewerker
 Barbara Rudz - adviseur communicatie
 Christine Oyen - beleidsadviseur arbeidszaken
 Coen van Hoogdalem - projectdirecteur
 Fanny Pang - adviseur arbeids- en juridische zaken
 Francien van Bohemen - beleidsadviseur PA & PR
 Inge van Asperen - beleidsadviseur verenigingszaken
 Marco van Leur - medewerker financiën
 Patricia Mik - bureausecretariaat
 Sherien Dhonré - directiesecretaresse
 Toon Kets - beleidsadviseur zakelijke diensten en financial control

Colofon

Den Haag, 2017

Goedgekeurd op algemene ledenvergadering van 15 juni 2017.

Uitgave van de Vereniging van Openbare Bibliotheken